

*Ліщинський І.О.**д.е.н., доцент,**доцент кафедри міжнародної економіки,**Тернопільський національний економічний університет**Lishchynskyy Ihor**Ternopil National Economic University**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1602-1677>**Лизун М.В.**д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародної економіки,**Тернопільський національний економічний університет**Lyzun Mariia**Ternopil National Economic University**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3222-2962>*

ЗАГРОЗИ РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В ЄВРОПІ

THREATS TO REGIONAL SECURITY IN EUROPE

Анотація. У статті розглянуто основні віхи еволюції терміна «регіональна безпека» та діапазон його сучасних значень. Наведено різні типи структур управління регіональною безпекою з виділенням регіонального балансу сил і ad hoc (неформальних) альянсів, регіональної узгодженості, регіональної кооперованої безпеки, регіонального колективного захисту, регіональної колективної безпеки, плюралістичної спільноти безпеки. Наголошено на тому, що інтеграція не завжди передбачає наявність солідарності між учасниками альянсу. Систематизовано рамкові геополітичні блоки в Європі. Наведено ключові організації управління регіональною безпекою на території Європи, такі як Організація Північноатлантичного договору, Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Шанхайська організація співробітництва, Організація договору про колективну безпеку. Розглянуто базові стратегічні документи у сфері європейської безпеки. Проаналізовано основні загрози регіональній безпеці в Європі.

Ключові слова: регіональна безпека, світовий порядок, регіональний порядок, європейська інтеграція, дезінтеграційні процеси, стратегія безпеки.

Постановка проблеми. Перебуваючи на стику цивілізацій, Україна повністю відчула на собі недосконалість регіональної системи безпеки на Європейському континенті. Розташовуючись у буферній зоні між Заходом і Сходом, територія України перебуває під впливом як військово-політичних загроз із боку Росії, так і економічних небезпек з боку ЄС і НАТО. Без повноцінного розвитку власних комплексів безпеки Україна не може розраховувати на залучення до євроатлантичних інтеграційних блоків, які дали б можливість скористатись перевагами «клубного блага» у сфері військового захисту та економічного стимулювання й протекції. У зв'язку з цим підвищується актуальність удосконалення механізмів національної політики без-

пеки та активнішого залучення до євроатлантичних ініціатив у сфері безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретичних засад регіональної безпеки, зокрема на європейському континенті, здійснили такі вчені, як А. Адамі, М. Барнет, Б. Бузан, О. Вевер, П. Каценштайн, О. Коломієць, Д. Лейк, Д. Лемке, П. Морган, Е. Солінген. Загалом варто відзначити, що підходи до обґрунтування засад протидії регіональним та глобальним викликам у Європі відрізняються своєю багатогранністю та відсутністю уніфікованого підходу.

Мета статті. Головною метою роботи є систематизація досліджень з питань європейської регіональної безпеки та представлення інтересів України у цьому контексті.

Вклад основного матеріалу. Термін «регіональна безпека» почав активно використовуватись відносно нещодавно, з'явившись як реакція на протистояння країн «першого» та «другого» світів як між собою, так і за зони впливу в країнах «третього світу». Сьогодні регіональна безпека розглядається в більш самодостатньому аспекті, а серед основного масиву наукових досліджень у цьому напрямі можна виокремити порівняльний аналіз ключових регіональних систем [1]; детермінацію безпечної спільноти [2]; характеристику внутрішніх і міждержавних коаліцій та формування регіональних порядків [3]; теорію транзиту влади [4] в аспекті регіональних систем безпеки; теорію регіональних комплексів безпеки [5]; трактування пористих регіональних порядків [6] тощо.

Трансформувалось також загальне трактування терміна «регіональна безпека» від традиційного мілітаристського державоцентричного режиму до значно ширшого розуміння зі значним акцентом на внутрішні й транснаціональні загрози. Разом із системними змінами, генерованими розширенням автономії регіональної політики, зазначене привело до створення нових регіональних організацій, а також надало стимул до ускладнення наявних регіональних інститутів.

Серед номенклатури різних типів структур управління регіональною безпекою, які взаємно не виключають один одного, можна виділити такі:

- регіональний баланс сил і *ad hoc* (неформальні) альянси;
- регіональна узгодженість (англ. «regional concert») – більш інституціоналізована форма регіонального балансу сил;
- регіональна кооперована безпека;
- регіональний колективний захист (формальний альянс);
- регіональна колективна безпека;
- плюралістична спільнота безпеки [7].

Європейський регіон традиційно вважався флагманом і орієнтиром як економічної, так і політичної інтеграції. За чисельністю держав він є одним із найбільших серед усіх регіонів світу, що, однак, не стало перешкодою для демонстрації досить високого рівня конвергенції економічних критеріїв. Водночас інтеграція далеко не завжди передбачає наявність солідарності між учасниками альянсу (рис. 1), що породжує низку ендегенних проблем безпеки регіону.

Проте мало хто міг передбачити, що у XXI столітті європейський регіон зіткнеться також із потужними екзогенними викликами, які становитимуть серйозну загрозу безпеці держав-членів. Причому йдеться насамперед про традиційні виміри безпеки, пов'язані з військово-політичними чинниками та ризиками втрати територіальної цілісності, а не лише з економічними загрозами.

Економічний регіоналізм у Європі здебільшого відбувається в каркасі двох інтеграційних блоків, які, проте, також не є однорідними.

- 1) Умовна «Західна Європа» включає:
  - Європейський Союз (ЄС);
  - Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ) (розвинуті європейські держави, що не виявили бажання приєднатись до ЄС);
  - Центральноевропейську асоціацію вільної торгівлі (ЦЄАВТ) (менш розвинуті європейські держави, що ставлять за мету інтеграцію до ЄС).

2) Умовна «Східна Європа» представлена такими двома ворогуючими таборами:

- країни-члени ЄврАзЕС (Євразійська економічна спільнота) та їх геополітичні сателіти;
- антагоністи вищевказаного табору, насамперед представлені Грузією та Україною.

Водночас не всі зазначені організації та неформальні блоки характеризуються наявністю функціоналу, спрямованого на вирішення проблем безпеки. Основні сучасні організації з управління регіональною безпекою на території Європи наведені в табл. 1.

ЄС є базовим інтеграційним угрупованням в Європі, проте організація не характеризується гомогенністю, незважаючи на значний успіх процесів конвергенції. У цьому контексті варто згадати не лише процес Брекзиту, але й формалізацію процесу

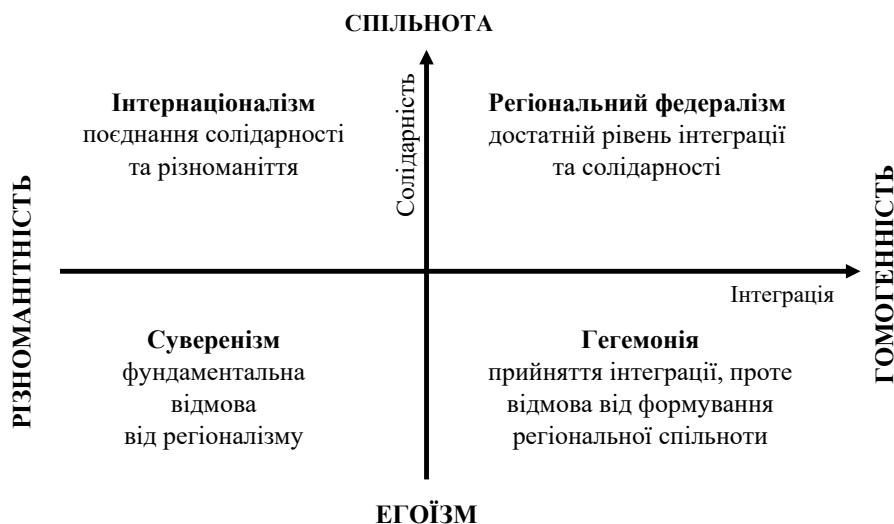

Рис. 1. Виміри світового/регіонального економічного порядку: інтеграція та солідарність

Джерело: складено за матеріалами [8]

Таблиця 1

Ключові організації управління регіональною безпекою на території Європи

Регіон	Рік заснування	Організація	Основні напрями діяльності	Кількість членів
Європа	1949	Організація Північноатлантичного договору (НАТО)	Безпека; регіональний колективний захист; плюралістична спільнота безпеки	30
	1992	Європейський Союз	Багатоцільовий характер; плюралістична спільнота безпеки	27
	1995	Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)	Багатоцільовий характер; регіональна кооперована безпека	57
Євразія	2001	Шанхайська організація співробітництва (ШОС)	Безпека; регіональна узгодженість	8
	2003	Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ, Ташкентський договір)	Безпека; регіональна колективна безпека	6

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [7]

«Європи різних швидкостей». Ядром ЄС можна вважати Європейський економічний та валютний союз (ЄЕВС), навколо якого планується проводити фундаментальні реформи засад функціонування альянсу на шляху до становлення «повноцінного» економічного альянсу та подолання наслідків двох останніх кризових станів. Останні роки виявились дуже складними для ЄЕВС, адже мали місце боргова криза, якої зазнали Ірландія, Португалія й особливо Греція; ефект Брекзит. Ці та інші події дають підстави євроскептикам говорити про колапс усієї системи євроінтеграції. Незважаючи на це, продовжують здійснюватися спроби реформувати архітектуру ЄЕВС (перший етап реформ завершився у 2015 р., другий етап – так званий «Звіт п'яти президентів» – запланований на 2015–2025 рр.). У новому тисячолітті виділяють кілька етапів реформування структури об'єднання (які традиційно подаються у стилістиці версій програмного продукту):

- ЄЕВС 1.0 – власне валютний союз;
- ЄЕВС 2.0 – банківський союз;
- ЄЕВС 3.0 – фінансовий та економічний союз (на етапі становлення) [9; 10].

Однак категорія безпеки починає також відігравати все більшу роль. Серед ключових сучасних факторів, що підвищують чутливість ЄС до загроз безпеці, можна виділити:

- 1) близькість до нових центрів загроз, які генерують та експортують їх;
- 2) сусідство з Близьким Сходом і породжені цим ризики тероризму;
- 3) значно вищий рівень достатку держав ЄС порівняно із сусідніми державами.

Цілісна європейська стратегія безпеки «Безпечна Європа в кращому світі» [11] вперше була розроблена та прийнята у 2003 р. Відповідно до неї головними проблемами безпеки в Європі називались:

- розвиток технологій балістичних ракет та зброї масового знищення;
- новий тероризм;
- слабкі держави та організована злочинність.

Стратегія була замінена у 2016 р. Глобальною стратегією Європейського Союзу (повна назва – Глобальна стратегія зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу) [12], у якій питання безпеки розкрито більш повною мірою та у прив'язці до зовнішньополітичних цілей з виділенням таких пріоритетів.

1) Безпека ЄС з акцентом на тероризмі, гібридних загрозах, економічній нестабільності, змінах клімату та енергетичній незахищеності, а також наміром інтенсифікувати зусилля з питань оборони, кіберзахисту, контртероризму, енергетики та стратегічних комунікацій насамперед із НАТО.

2) Стабільність на Сході та Півдні, що передбачає розширення фінансування Європейської політики сусідства у географічних векторах до Центральної Азії та Центральної Африки; розроблення ефективнішої міграційної політики для Європи та її партнерів.

3) Комплексний підхід до врегулювання конфліктів та криз, тобто послідовне використання всіх політик, які є в розпорядженні ЄС на всіх етапах конфліктного циклу з урахуванням локального, національного, регіонального та глобального аспектів, які необхідно вирішити.

4) Коопераційні регіональні порядки, тобто стимулювання добровільних форм регіонального врегулювання заради кращого керування питаннями безпеки, наслідками економічних вигід

глобалізації, а також більш повного вираження власної культури та ідентичності.

5) Глобальне врегулювання як орієнтир на XXI століття, за якого ЄС буде прагнути до глобального порядку, заснованого на міжнародному праві, що забезпечує права людини, стійкий розвиток та тривалий доступ до глобальних благ. ЄС буде прагнути до сильної ООН, яка є основою багатостороннього порядку, заснованого на нормах, і розроблятиме глобально узгоджені реакції спільно з міжнародними та регіональними організаціями, державами та недержавними суб'єктами [12].

Проте багато хто відзначає, що сьогодні загальна політика безпеки Європейського Союзу існує лише як гарна назва без ефективного наповнення [13]. Реалізація цілі та оперативних планів Стратегії безпеки пов'язана з багатьма перешкодами, насамперед пов'язаними з відсутністю консенсусу та диверсифікованими загрозами для різних частин ЄС. Так, наприклад, питання надмірної міграції породжує зовсім інші проблеми в Південній Європі та скандинавських державах, що не дає змогу комплексно підходити до їх вирішення. Аналогічно протистояння між Україною та Росією для Заходу ЄС є здебільшого питанням «статусності» в геополітичному протистоянні, тоді як для Сходу ЄС ця загроза поширення військового конфлікту візуалізується як нагальна й реальна небезпека територіальній цілісності.

Іншими словами, як не можна говорити про європейську політичну та економічну ідентичність, так неможливо констатувати наявність європейської ідентичності безпеки. Зазначена диверсифікація тільки розширюється. Різна природа криз безпеки та їх полярність у Європейському Союзі стали одними з ключових факторів Брекзиту. Незважаючи на те, що офіційно оголошені політичні та економічні причини останнього, насправді вихід Великої Британії слід розглядати як похідну проблеми безпеки.

Як уже зазначалось раніше, основною загрозою безпеки на Європейському континенті продовжує залишатись протистояння між умовними Західними та Східними соціально-економічними системами, що триває фактично від завершення Другої світової війни, а на першому етапі виражалось у протистоянні між НАТО та Організацією варшавського договору. Задля врегулювання цих суперечностей ще у 1973 р. була створена Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Проте, як підсумовує у своєму спеціалізованому дослідженні О. Коломієць, аналіз участі ОБСЄ у врегулюванні локальних конфліктів і новітніх викликів безпеці у постбіполярній Європі не дає змоги говорити про належну ефективність організації в системі регіональної безпеки. Під час врегулювання криз і конфліктів регулярно проявлялись розбіжності щодо ролі ОБСЄ в системі європейської регіональної безпеки, координації її дій з ООН, НАТО та ЄС. Внаслідок цього організація виконувала вторинні функції післявоєнного врегулювання локальних конфліктів на теренах Грузії, Боснії та Герцеговини, Косово, а тепер і України [14; 15].

Висновки і пропозиції. Економічні та політичні події останнього десятиліття ознаменували певний реванш дезінтеграційних процесів у глобальному суспільстві та зумовили підвищення актуальності як теоретичних дискурсів, так і практичних заходів у сфері регіональної безпеки. Події в Україні після 2013 р. яскраво продемонстрували, що система регіональної безпеки в Європі (як і глобальна безпека) є ненадійною та неефективною, поставивши під сумнів подальший сталий розвиток на континенті. Нова гонка озброєнь та загострення економічних конфліктів несуть у собі загрозу розпалювання міжцивілізаційних

мілітаристських протистоянь та потребують інтенсифікації зусиль світової спільноти у сфері глобального врядування, включаючи як урядові, так і неурядові суб'єкти впливу.

Література:

1. Lake D., Morgan P. Regional orders: Building security in a new world. Penn State Press, 2010.
2. Adler E., Barnett M., Smith S., eds. Security communities. Vol. 62. Cambridge University Press, 1998.
3. Solingen E. Regional orders at century's dawn: global and domestic influences on grand strategy. Vol. 77. Princeton University Press, 1998.
4. Lemke D. Regions of war and peace. Vol. 80. Cambridge University Press, 2002.
5. Buzan B. et al. Regions and powers: the structure of international security. Vol. 91. Cambridge University Press, 2003.
6. Katzenstein P. A world of regions: Asia and Europe in the American imperium. Cornell University Press, 2015.
7. Börzel T., Risse T., eds. The Oxford handbook of comparative regionalism. Oxford University Press, 2016.
8. Bolaños B.A. A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy. Rochester. NY : Social Science Research Network, 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2780799> (дата звернення: 15.03.2020).
9. Лизун М. Глобальні виклики регіональної валютної інтеграції : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2017. 426 с.
10. Ліщинський І. Полюси та осі розвитку в контексті глобалізаційних процесів : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 364 с.
11. European Security Strategy – a secure Europe in a better world. 2003. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world> (дата звернення: 12.03.2020).
12. Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. 2016. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (дата звернення: 11.03.2020).
13. Adami A. et al. The Future of the Security in Europe: From European Union to Regional Complexes. *Proceedings of International Academic Conferences*. – International Institute of Social and Economic Sciences. 2017. DOI: 10.20472/IAC.2017.034.002.
14. Коломієць О. Імперативи реформування ОБСЄ як чинник стабілізації системи європейської безпеки. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2019. № 2(12). С. 102–117.
15. Лизун М., Ліщинський І. Глобальне управління в контексті формування світового економічного порядку. *Наука молода*. 2013. Вип. 20. С. 40–46.

References:

1. Lake, D., Morgan, P. (2010) Regional orders: Building security in a new world. Penn State Press.
2. Adler, E., Barnett, M., and Smith, S., eds. (1998) Security communities. Vol. 62. Cambridge University Press.
3. Solingen, E. (1998) Regional orders at century's dawn: global and domestic influences on grand strategy. Vol. 77. Princeton University Press.
4. Lemke, D. (2002) Regions of war and peace. Vol. 80. Cambridge University Press.
5. Buzan, B. et al. (2003) Regions and powers: the structure of international security. Vol. 91. Cambridge University Press.
6. Katzenstein, P. (2015) A world of regions: Asia and Europe in the American imperium. Cornell University Press.
7. Börzel, T., Risse T., eds. (2016) The Oxford handbook of comparative regionalism. Oxford University Press.
8. Bolaños, B.A. (2016) A Step Further in the Theory of Regional Integration: A Look at the Unasur's Integration Strategy. Rochester, NY: Social Science Research Network. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=2780799> (accessed 15 March 2020).
9. Lyzun, M. (2017) Hlobalni vyklyky rehionalnoi valiutnoi intehratsii: monohrafiia [Global challenges of regional monetary integration: a monograph]. Ternopil: Economichna dumka, 2017. 426 p. (in Ukrainian)
10. Lishchynskyy, I. Poliusy ta osi rozvytku v konteksti hlobalizatsiynykh protsesiv: monohrafiia [Poles and axes of development in the context of globalization processes: monograph] Ternopil: TNEU, 2019. 364 p. (in Ukrainian)
11. European Security Strategy – a secure Europe in a better world (2003) Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/european-security-strategy-secure-europe-better-world> (accessed 12 March 2020).
12. Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy (2016) Retrieved from: http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (accessed 11 March 2020).
13. Adami A. et al. (2017) The Future of the Security in Europe: From European Union to Regional Complexes. *Proceedings of International Academic Conferences*. – International Institute of Social and Economic Sciences, DOI: 10.20472/IAC.2017.034.002.
14. Kolomiets, O. (2019) Imperatyvy reformuvannya OBSYE yak chynnyk stabilizatsiyi systemy yevropeiskoyi bezpeky [The imperatives of reforming the OSCE as a factor in stabilizing the European security system] Retrieved from: <http://doi.org/10.5281/zenodo.167269>.
15. Lyzun, M., Lishchynskyy, I. (2013) Hlobalne upravlinnya v konteksti formuvannya svitovoho ekonomichnoho poriadku [Global governance in the context of the formation of the world economic order]. *Nauka moloda*. 2013. Issue 20. (in Ukrainian)

Аннотация. В статье рассмотрены основные вехи эволюции термина «региональная безопасность» и диапазон его современных значений. Приведены различные типы структур управления региональной безопасностью с выделением регионального баланса сил и ad hoc (неформальных) альянсов, региональной согласованности, региональной кооперативной безопасности, региональной коллективной защиты, региональной коллективной безопасности, плюралистического сообщества безопасности. Сделан акцент на том, что интеграция не всегда подразумевает наличие солидарности между участниками альянса. Систематизированы рамочные геополитические блоки в Европе. Приведены ключевые организации управления региональной безопасностью на территории Европы, такие как Организация Североатлантического договора, Европейский Союз, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, Шанхайская организация сотрудничества, Организация договора о коллективной безопасности. Рассмотрены базовые стратегические документы в сфере европейской безопасности. Проанализированы основные угрозы региональной безопасности в Европе.

Ключевые слова: региональная безопасность, мировой порядок, региональный порядок, европейская интеграция, дезинтеграционные процессы, стратегия безопасности.

Summary. The paper reveals the main milestones in the evolution of the term “regional security” and the range of its modern meanings. Different types of regional security governance structures are considered, including: regional balance of power and informal alliances, regional concert, regional cooperative security, regional collective defense, regional collective security, and a pluralistic security community. It is emphasized that integration does not always mean solidarity between members of the alliance. Basic geopolitical blocs in Europe are systematized. The key organizations of regional security management in Europe are listed: the North Atlantic Treaty Organization, the European Union, the Organization for Security and Cooperation in Europe, the Shanghai Cooperation Organization, and the Collective Security Treaty Organization. The main strategic documents in the field of European security are considered with a focus on future targets: EU security (emphasizing terrorism, hybrid threats, economic instability, and climate change and energy insecurity); stability in the East and South; integrated approach to conflict and crisis management; cooperative regional orders; global governance as a benchmark for the 21st century. The main threats to regional security in Europe are analyzed: proximity to new centers that generate and export threats; neighborhood with the Middle East, resulting risks of terrorism; significantly higher level of prosperity of EU countries compared to neighboring countries. It is noted that general security policy of the European Union exists in a large scale only as a good name without effective content. The implementation of the goal and operational plans of the Security Strategy is associated with many obstacles, primarily related to the lack of consensus and diversified threats to different parts of the EU. The issue of excessive migration raises completely different problems in Southern Europe and the Scandinavian countries, which does not allow for a comprehensive approach to solving them. Similarly, the confrontation between Ukraine and Russia for the EU West is largely a matter of “status” in the geopolitical confrontation, while for the EU East this threat of military conflict is visualized as an urgent and real risk of territorial integrity.

Keywords: regional security, world order, regional order, European integration, disintegration processes, security strategy.